

Pejkovszka, Penka

Magyar gyógyszerész karrieriek Bulgáriában a XIX. sz. második felében

„Nem lehetetlen hogy egyik másik vállalkozóbb fiatal kartársunk Bulgáriában óhajtja megpróbálni szerencséjét; erre való tekintettel nem lesz érdektelen egyet-mást elmondani az ottani viszonyokról. Reánk nézve ép örvendetes hogy idegeneknek nem valami kellemes a Bulgáriában való kondícióskodás, még nehezebb pedig az önállóságra vergődni... Idegeneknek ... bolgár vagy francia nyelven szigorú elméleti vizsgát kell tenniük ... vegytan különböző ágaiából, a gyógyszerisméből és a gyógyszerészeti gyakorlati tudományokból. A gyakorlati vizsga két gyógyszerértári készítmény előállításából és egy mennyileges elemzés kiviteléből áll. E vizsgákat az idegnek alig egynegyed része állja ki. Ezzel a bennszülötteket akarják a pályára csábítani, de hasztalan ... érezhető segédhiány urakodik ... Sokan úgysem fognak oda menni, mert hiszen nálunk is, Ausztriában is, nagy a segédhiány.” A Gyógyszerészi Közlöny c. magyar szaklap 1891. október 31-i számában¹ közzétett ismertetésben egy olyan történeti jelenség nyomára bukkanunk, amelyről eddig nem volt tudomásunk: magyar gyógyszerészek is hozzájárultak a bolgár gyógyszerészet modernizációjához, amelyet a külföldi egyetemeken végzett kis számú bolgár szakértő mellett külföldiek is (40-50 főre esett a számuk a XIX. sz. végén)² hajtottak végre. A névtelen szerző sorai arra utalnak, hogy az efféle munkamigráció nem lehetett nagyméretű, de jelen volt.

A cikkben körvonalazott történelmi jelenséget megpróbáltuk megvilágítani levéltári forrásokkal, igyekszünk tisztázni, kik és miért jöttek Bulgáriába, hogyan alkalmazkodtak a helybeli egészségügyi körülményekhez, tudtak-e karriert csinálni. Alapforrásunk Szilágyi György magyar gyógyszerész bulgáriai irathagyatéka. Az illető bulgáriai gyógyszerértára nyolcvan éven át létezett. A működése során összegyűlt iratok a bolgár gyógyszerészet történetének egyedülálló forrásai. A levéltári fond egyik részét a tulajdonos barátai, ismerőseinek levelei képezik, amelyek néhány magyar és más külföldi gyórszerész sorsvallomását tartalmazzák, valamint érdekes, a kollégáival (helybeli orvosok és gyógyszerészek) és klienseivel való viszonyára vonatkozó tényeket tárnak fel; másik része pedig gyógyszerértára működéséhez fűződik. Tanulmányunkban Szilágyi György iratait elemezve néhány Bulgáriában működött XIX. századi magyar gyógyszerész karrierjét megpróbáltuk rekonstruálni.

Elsőnek említendő MOHOS János, mivel az övé volt az első, magyar bulgáriai gyógyszerértár; ez volt bolgár földön a modern gyógyszerértarak egyik legelsője is. Gyógyszerértára 1862 szeptemberétől 1877 júniusáig működött Ruszcsuk, mai néven Rusze dunai városban. Lukáts Gyula, az *Egyetértés* c. folyóirat 1877-78-as orosz-török háborús hadi tudósítójától tudjuk, hogy Mohos név alatt b. Majthényi rejlett el.³ Mohos János 1829-ben született és Halimba Veszprém megyei helyiségből való. 1857-ben, huszonhét éves

¹ Gyógyszerészi Közlöny, 1891, 44. sz. (okt. 31.), 710. o.

² Български фармацевтичен вестник [Bolgár Farmaceutikai Újság], 1900, 21. sz. (máj. 15.), II. o.

³ Egyetértés, 1877, 174. sz. (jul. 15).

korában végezte el a gyógyszerész szakot Pesti Egyetem Orvoskarán.⁴ Karrierje sikeres volt, mivel kortársai gazdag embernek tartották: gyógyszertárán kívül még két háza is volt, ahol hatgyerekes családjával lakott. Az orosz-török háború idejében Konstantinápolyba menekült és további sorsáról egyelőre nincsenek biztos adataink, de Bulgáriába nem jött vissza többé.

A második bulgáriai magyar gyógyszertárt a Baján született SZILÁGYI György nyitotta meg 1869-ben, ősszel, Sumlán, majd 1874 júliusában áttette Ruszcsukba “*Pharmacie á la Couronne Hongroise * G.Szilágyi * Roustchouk*” névvel, ahol egészen az 1949-es államosításig létezett. Szilágyi György is tanult gyógyszerészetet a Pesti Egyetem Orvoskaránál, ugyanakkor, amikor Mohos János, de valószínűleg nem volt évfolyamtársa, mert egy évvel később, 1858-ban tette le a szigorlatait és a gyakorlati vizsgáját; 25 éves volt, tehát pár évvel fiatalabb volt Mohosnál. Miután befejezte egyetemi tanulmányait, Szilágyi György beállt az osztrák hadseregbe; majd az 1860-as évek elején földije, Türr István révén forradalmár lett, s a Balkánon, Amerikában és Olaszországban harcolt. Olaszország egyesítésével forradalmi pályája végét ért - megint a Balkánra került, néhány hónapig betegeskedett és belépett a török hadseregbe, ahol “*mint ezred gyógyszerész (kolászi) alörnagy rangban szolgált*” bolgár földön - Orjahovóban, Vidinben és Sumlán (Sumen). A sumlai gyógyszertár megnyitásával egyidejűleg megnősült - tehetsős ruszcsuki bolgár családból származó lányt vett el feleségül; öt gyereke volt, harmadik fia, Mihály megörökölte apja szakmáját és 1901-ben átvette tőle a gyógyszertár vezetését.⁵ A gyógyszertár hírnevet szerzett, több tényező okozta viszontagságon és nehezségen keresztülmenve. Gyógyszertárához fűződő munkáján kívül Szilágyi György tevékeny részt vett a bulgáriai gyógyszerészek szakszervezeti mozgalmában is és 1893-ban a cári udvar pénzügyi támogatásával megalapította a Bulgáriai Szegénybetegek Nemzetközi Társulatát.⁶

NEDVIG Mihály gyógyszerész Szilágyi György sumlai ismerősei köréből való. Arról nem sikerült adatokat találni, hol szerezte Nedvig gyógyszerészeti tudását. Az 1870-es évek első felében a sumlai török garnizonban szolgált, ahonnan a török kormány Kelet Anatóliába - Erzurumba küldte. Ott egy év múlva megnősült - gazdag nőt vett el feleségül. Az orosz-török háború idejében saját házat épített a Drinápolyhoz közeli Kar-Agač helységben, ahol gyógyszertárát is helyezte el. A háború befejezte után eladta a kar-agači házat és Drinápolyban a főtéren egy új gyógyszertárt nyitott meg.⁷ A háború után szeretett volna Bulgáriában letelepedni és gyógyszertárt nyitni.⁸

Szilágyi György baráti köréhez tartozott az akkor fiatal MUZSA Gyula gyógyszerész, később pedig a magyar sport híres szervezője, vezetője. Muzsa Gyula Bulgária felszabadulása után látogatta meg az országot, hogy gyarapítsa szakmai tudását, a bolgár nyelvet is megtanulta. A gyógyszerész szakot szintén a Pesti Egyetem Orvoskarán végezte el 1886-ban. Egy, Szilágyi Györgynek 1885. szeptember 23-án Budapesen írt leveléből⁹ kitűnik, hogy kapcsolatot tartott vele (ezelőtt Szarvasról is írt neki – ahol

⁴ SOTE-levéltár. Gyógyszerész mesteri oklevél könyv, 1.f.3., 722. o. (№ 2242); Protocol der pharmaceutischen streugen, 7.d.1. (№ 6, 46).

⁵ Л. Златев, Х. Лебикян, Иван Хадживанов. Родови корени, общественик и деен ръководител на борбата за освобождението на Добруджа. Русе, 2005, с. 34.

⁶ БИА-НБКМ. Ф. 570. а.е. 41. л. 1-4.

⁷ БИА-НБКМ. Ф. 570. а.е. 14. л. 1-2.

⁸ БИА-НБКМ. Ф. 570. а.е. 14. л. 1-2.

⁹ БИА-НБКМ. Ф. 570. а. е. 8. л. 1-2.

nyilvánvalóan a katonai szolgálatát teljesítette),¹⁰ ismerte a családját, fiait. Feltételezhető, hogy Muzsa Gyula gyakorolt Szilágyinál a ruszcsuki gyógyszerertárában, mert a levelét úgy írta alá mintha „tanítványa” lett volna - még az egyetem befejezése előtt. Köztudott, hogy az egyetem után Muzsa külföldre ment és egy évtizedet töltött el különböző városokban,¹¹ így Bulgária gyógyszerertáraiban is dolgozott. Ez 1879 és 1883 között történt, mivel középiskolai tanulmányai után Budapesten, a Kálvin téri Korona gyógyszerertárában gyakornokoskodott, ahol tovább dolgozott az egyetem elvégzéséig (1886-ig). Levelét Muzsa rögtön Bulgária Kelet-Rumeliával való egyesülése után írta meg. Mivel várható volt, hogy az orosz-török háborút lezáró 1878. évi Berliini szerződés efféle megváltoztatását, ill az egyesülést és az így kialakuló nagy balkáni szláv államot a nagyhatalmak nem fogadják el, és a bolgár-török háború bármikor kitörhetett, Muzsa felajánlotta a szolgálatát az államnak, mint gyógyszerész.¹²

A korabeli magyar sajtóban és a levéltári anyagban való búvárkodásainkkor még két Bulgáriában megfordult magyar gyógyszerész nevére akadtunk: TOPERCZER Bélára és barátjára, PAPSZT Imrere. A gyógyszerész szakot mindketten a Pesti Egyetem Orvoskarán végeztek el: Toperczer Béla (szül. 1836, Nagybánya, Szatmár vm.) - 1862-ben és Papszt Imre (szül. 1830, Sátoráljaújhely, Zemplén vm.) - 1868-ban.¹³ Gyógyszerertáraik voltak az 1870-es évek közepén: Toperczernek a Bihar vármegyei Kismarján, Papsztnak – Somogy vármegyei Nagyatádon.¹⁴ Annyit tudunk még róla, hogy török szolgálatban állt mint gyógyszerész - nem tudni pontosan mikor. Az orosz-török háború idejében lement Konstantinápolyba, és ott a főorvos rendeletének vétele után Papszt Imrével Philippopolisba, mai néven Plovdivba utaztak, hogy az ottani „gyógyszerertarak valamelyikének vezetését” átvegyék, „azonban csalódtak”.¹⁵ Toperczer Béla tudósításokat írt az *Egyetértés*nek Philippopolisból 1877 őszén, amely tudósításokból látszik, hogy ott tartzkodott decemberig. Toperczer és Papszt további sorsáról nem találtunk adatokat.

A felvázolt életrajzi adatok alapján összegezhető, hogy bolgár földre jöttek diplomás magyar gyógyszerészek abból a célból, hogy tapasztalatot szerezzenek vagy saját gyógyszerertárt nyissanak és önállóak legyenek. Jöttek az 1860-as években, amikor Bulgária még nem volt önálló állam, hanem az Oszmán Birodalom része. De jöttek az 1870-es évek végétől kezdve is, az orosz-török háború után újjáalakult bolgár állam (a Bolgár Fejedelemség) intézményes alapjainak lerakásakor. A XIX. sz. második felében a Balkán-félsziget e régiója nemcsak geopolitikailag, hanem társadalmilag is eléggé mozgalmassá bizonyult. Az Oszmán Birodalomban 1860-1870-es években végrehajtott reformok a Tanzimat modernizációs kor utolsó fázisát képezik; éppen ezzel esett egybe a modern egészségügy szervezése. Az

¹⁰ Abban azt mondja, hogy katonai kötelesség alól felmentetett és továbbfolytatta egyetemi tanulmányait. Az 1868. évi XL. Törvények értelmében a gyógyszerészek egy évi önkéntes szolgálatot katonai gyógyszerertárban teljesítik. A honvédelmi minisztérium 1869. évi 5144. számú rendelete az egy évi önkéntesekkel való elbánás szabályozása tárgyában azt írja, hogy az önkéntes katonai szolgálatot kitölthetik a magisteri fokozat elnyerése előtt vagy azután. Ezek szerint Muzsa Gyula a katonai szolgálatát a magisteri fokozata elnyerése előtt töltötte. Muzsa laboránsként dolgozott a katonai hivatalnokok felügyelete alatt katonai gyógyszerertárban éspedig (ahogy a leveléből látszik) Szarvason.

¹¹ Péter H. Mária: Az Erdélyi gyógyszerészet magyar vonatkozásai, Kolozsvár, 2002, 418. o.

¹² Muzsa Gyula később is meglátogatta az országot – talán 1892-ben az Első Plovdivi Ipari kiállításakor. Tíz éves külföldi tartózkodása idejében tudósításokat írt a *Gyógyszerészi Közlöny*ben: főleg a nemzetközi gyógyszerészi kongresszusokat valamint a nemzetközi iparkiállításokon bemutatott gyógyszerészi gyártmányokat kísérte figyelemmel. Bulgária szereplését, fejlődését is figyelte: 1894-ben, az antwerpeni nemzetközi kiállításról írt cikkében szeretettel és szimpátiával említette “azt a kis országot, mely rövid tizenöt évi függetlensége alatt óriási haladást tett”. (Lsd. *Gyógyszerészi Közlöny*, 42. sz., 668. o.)

¹³ SOTE-levéltár. Gyógyszerész mesteri oklevél könyv, 1.f.3., 750. o., 1.f.d., 788. o.; Protocol der pharmaceutischen streugen, 7.d.1. (№ 45, 64), 7.d.2. (№ 66).

¹⁴ Magyar- és Erdélyország összes gyógyszerészeinek névtára. Szerk.: *Illés László*. Vác, 1874, 18. o. (484. és 669. számúak a regiszterben).

¹⁵ Egyetértés, 1877, 323. sz. (dec. 12.).

előbbre haladt nyugati és közép-európai országok tapasztalata az egészségügyben bolgár földre először az Oszmán Birodalomban végrehajtott reformokon keresztül jutott be, mivel ezeket európai szakértők (főleg franciák és angolok) közreműködésével valósították meg.¹⁶ Az 1862 novemberében kiadott *A polgári gyógyszerészet gyakorlásáról szóló* rendelet szabályozta a gyógyszerészi gyakorlat engedélyezésének és a gyógyszerek eladásának a feltételeit, vagyis tulajdonképpen elválasztotta a gyógyszerészi gyakorlatot az orvositól, a gyógyszerész szakmát az orvosétól és így szabad utat nyitott a gyógyszerész szakmai réteg kialakulásához.¹⁷ Bolgár földön az egészségügyi, beleértve a gyógyszerészetet is érintő reformokat az 1865-ös kolera járvány után vezették be. A XIX. sz. utolsó negyedében, az önálló bolgár állam szervezésekor megalkotott kettő egészségügyi (gyógyszerészetre is vonatkozó) törvény szintén kölcsönzött a külföldi tapasztalatból: az 1879-es az oroszról, az 1888-as törvény a közép-európaiktól; gyakorlatilag a reál (korlátlan) koncessziós rendszert vezették be (amelyet később, a század végétől kezdve igyekeztek folyamatosan korlátozni különböző feltételek szabásával).¹⁸ A külföldi gyógyszerészeket, így a magyarokat is a modernizáció nyújtotta lehetőségek vonzották Bulgáriába, abban reménykedve jöttek, hogy Magyarországhoz képest kisebb anyagi áldozatokkal tudnának boltot nyitni, európai egyetemi diplomával rendelkezve könnyebben hírnevet megszerezhetnének, jobban keresnének és konszolidálódna helyzetük.

Feltűnő, hogy az említett, Bulgáriában előfordult magyar gyógyszerészek felének karrierjében az első állomás a török garnizon volt. Ez nem véletlen: a Balkánon elhelyezkedő török garnizonokban sok külföldi vagy más nemzetiségű orvos és gyógyszerész dolgozott (főleg görögök, de olaszok, németek, monarchiabeliek is), bérelték őket, mert a török orvosoknak nem volt megfelelő képzettségük, a halandóság pedig igen magas volt. És még valami: Keleten más volt a mentalitás, az üzlet megindításához nemcsak bizonyos tőke kellett, hanem jó összeköttetések a helybeli hivatalnokokkal is (a hadseregbe belépés is sokszor ismeretségen, ajánlólevél révén történt), szükséges volt ismerni a helybeli körülményeket, adottságokat, a leendő klienseket és kollégákat. A hadsereg egyrészt alkalmat adott éppen erre, másrészt pedig arra, hogy az illető bebizonyítsa, mennyire jó a szakmában. És ez nem bizonyult könnyűnek. Nedvig Mihály levelében azt olvassuk, hogy amíg a török kormányt szolgálta „*a szolgálat nem volt más mint küzdelem*”, mert „*a pénzt keservesen szerezte*”.¹⁹ Szilágyi György kb. két évet (1867-1869) töltött a török hadseregben, majd bizonyos „*okoknál fogva beadta dismissioját*”. Hogy mik voltak ezek az okok, a vidini garnizonban tartózkodó Milanesi Ludovico olasz gyógyszerész, Nedvig harcostársa leveléből tudjuk meg: ezek közé tartoztak az ottani karanténállomás orvosának visszaélései, valamint az orvosok és gyógyszerészek közötti ellentétek; emiatt mindketten úgy döntöttek otthagyják a török hadsereget és saját gyógyszerzetárait nyitnak.²⁰ Ez volt a következő lépés.

¹⁶ St. Rosental: Foreigners and Municipal Reform in Istanbul 1855-1865. – International Journal of Middle East Studies, Vol. 11, N 2 (Apr. 1980), pp. 227-245; E. K. Unat, Ottoman Medical Societies. – In: History of Medicine, Pharmacology, Veterinary Medicine in Anatolia and Turcic Cultures. Ed. Prof. Dr. Nil Sari. Istanbul, 2002, pp. 167-184.

¹⁷ Règlement sur l'Exercice de la Pharmacie Civile, 17/20 Nov. 1862. – In: P. Apéry: Annuaire Orientale de Médecine et de Pharmacie. 1-ère année 1892. Constantinople, 1892, pp. 329-338.

¹⁸ В. Стефанов: Българската медицина през Възраждането. С., 1980, с. 71-78; Зл. Димитрова: Върхови постижения в историята на българската фармация. – В: Измерения на българската медицина. С., 2001, с. 147-179; Р. Даскалов: Българското общество 1878-1939. Т. I, С., 2005, с. 43-60.

¹⁹ БИА-НБКМ. Ф. 570. а.е 14. л. 1.

²⁰ БИА-НБКМ. Ф. 570. а. е. 13. л. 1.

A gyógyszerház megnyitásához akkor fogtak hozzá, amikor rendelkezésre állt a szükséges pénz. Szilágyi és Milanesi esetében ez a forradalmi, majd a török hadseregben történt, Nedvignél – csak a török hadseregben. Ez a pénzforrás nem mindig volt elég, azért házasságon keresztül szintén próbálkoztak gyarapítani a tőkéjüket. Az egész üzlet megindításában és sikeres végigvitelésében nagy szerepet játszott a hazafiúi összetartás. Szilágyi iratai rögzítették az adatokat arról, hogy a magyarok támogatták – pénzzel és jó tanáccsal - egymást a különböző üzleti kezdeményezéseikben (nehéz helyzetek esetében a személyes problémáik leküzdésében is). Így például sumlai gyógyszerháza megnyitásához Szilágyinak nem volt elég a „*kevés megtakarított pénze*”, s kölcsönt kért Mohos barátjától.²¹ Levelezése tartalmának központi problémaköre a tanács-, esetleg nem pontosan megfogalmazott szakmai segítségkérés. A tanácskéresek leginkább arra vonatkoznak, melyik városban legyen a gyógyszerház. (Természetesen a gyógyszerház megnyitására legjobb helynek számított az olyan város, ahol sok gazdag ember lakott és ahol európaiak dolgoztak - alkalmazva vasútépítésnél vagy máshol).²² A legmegbízhatóbb „tanácsadó” a honfitárs (néha a harcostárs) volt: ahogy Nedvig Mihály írt Szilágyinak „*Hozzád fordulok, hiszem, hogy becses fáradozásaid nékem szebb jövődöt fognak biztosítani, mert honfitárs honfitársat nem fogja elhagyni*”.²³ De valamelyik megbízható helybeli is lehetett a tanácsadó. Erről Nedvig úgy nyilatkozott, hogy Erzurumban egy gazdag gyógyszerész azt tanácsolta, hogy Drinápolyban nyisson gyógyszerházat, és ő azért hitte el neki, mert tekintélyes ember volt, köztiszteletnek örvendett, Drinápolyban mindenki ismerte, mert szülővárosa.²⁴

Azt, hogy milyen volt az eljárás, hogyha valaki magángyógyszertárt akart nyitni az Oszmán Birodalom területén, azt a Szilágyi György ruszcsuki gyógyszerházáról szóló iratokból tudjuk meg. Ehhez szükségesnek tartották a magisteri oklevelet, egy ajánlólevelet és a legfontosabb - a konstantinápolyi felsőfokú orvosi és gyógyszerészeti iskola, a *Tophane* engedélyét a szabad gyógyszerészeti gyakorlatra, amelyet a rendelet értelmében bizottság előtt letett vizsga alapján állítottak ki. (Az utóbbinak nincs nyoma Szilágyi irataiban és valószínűleg az engedély megadása csak a diplomája alapján történt). Miután megvoltak ezek az iratok az osztrák-magyar állampolgár kérvényt írt a konzulátushoz, hogy az osztrák-magyar hatóságok ajánlják őt a Dunai vilajet főkormányzójának abból a célból, hogy megerősítse az engedélyt és kijelölje a gyógyszerház leendő helyét. Szilágyi György engedélyét 1874. június 22-én adta ki a *Tophane* igazgatója Markó basa doktor.²⁵ Szövege kinyilvánította, hogy Szilágyinak joga van gyógyszerészeti gyakorlatra az Oszmán Birodalom egész területén Isztambult kivéve. Az engedélyt véglegesen a ruszcsuki városháza igazgatósága hagyta jóvá 1874. július 13-án és hozzájárult a gyógyszerészeti állás betöltéséhez, „*a piacon a 10. szám alatti boltban*”,²⁶ amelyet 6 évre bérbe vett Csorapcsieff Iván nevű ruszcsuki lakostól. A gyógyszerház augusztusban kezdett el működni. A belsejét a következőképpen írta le: „*A boltnak két ajtaja lévén, az egyik a homlokajtó mely a piacra néz, míg a másik hátul, a laboratóriumból nyílik egy vendéglő szinte Csorapcsieff tulajdona 's amely udvarban a*

²¹ БИА-НБКМ. Ф. 570. а. е. 15. л. 1.

²² Bulgáriában ilyenek voltak a felszabadulás előtt Ruszcsuk – a Dunai vilajet központja, a nagyobb dunai városok, ahol kikötők és konzulátusok működtek – Vidin, Szilisztra, Lom, az ország belsejében Phillipopolis – az európai Törökország egyik legnagyobb városa, a felszabadulás után ezekhez csatlakozott Szófia is, amely Bulgária fővárosa lévén gyors fejlődésnek indult.

²³ БИА-НБКМ. Ф. 570. а. е. 14. л. 2.

²⁴ Űo.

²⁵ БИА-НБКМ. Ф. 570. а. е. 40. л. 1.

²⁶ БИА-НБКМ. Ф. 570. а. е. 40. л. 6.

gyógyszerektől kiürült ládákat tartottam és azokat a csepegő alá az ajtó elé raktattam...”.²⁷ A gyógyszerész sikeres működtetésére nemcsak a mozgalmas főutcai vagy főtéri, piaci hely volt fontos, hanem annak modern berendezése, a gyógyszerek nagy választéka, valamint a tulajdonos reputációja. Szilágyi György összes pénzét arra fordította, hogy európai módon rendezkedjen be - felszerelte modern szekrényekkel és üvegekkel, Ausztriából és Magyarországból látta el gyógyszerekkel. Előtte ugyanazt tette Mohos János is, akiről a helybeli újság is adott hírt: 1866-ban a Dunai vilajet *Tuna/Dunav* c. hivatalos lapja azt írta róla, hogy többek között ásványvizet különböző betegségek gyógyítására és poloskairtó port árusított.²⁸

Szilágyi gyógyszerész hírnevet szerzett több objektív és szubjektív tényező okozta viszontagság és nehezség ellenére is. Az objektív tényezők közé sorolható a régió politikai instabilitása, az 1877-1878-as orosz-török háború, szakmai oldalról pedig a bolgár gyógyszerészet fejlődésével együttjáró állandó változások, a gyógyszerészeti pálya szabályozása, az illetékes hatósági intézmények megalapítása. A szubjektív tényezők sorában meg kell említeni a helybeli és külföldi orvosok és gyógyszerészek versengését, akik a kialakult konjunktúrát kihasználva mindenféle, olykor méltatlan és etikátlan eszközöket is alkalmaztak a minél nagyobb haszon érdekében. Egyrészt versengés létezett az orvosok és a gyógyszerészek között. Annak ellenére, hogy 1878 előtt török egészségügyi hatóságok tiltották az orvosoknak a gyógyszerész tartását és, ahogy Nedvig Mihály mondja a levelében, „szigoruan vették a gyógyszerészeket”, „minden csak félig történt, mert még nem tiltották be, hogy orvosoknak gyógyszerész ne legyen”.²⁹ Ráadásul sok orvos jogot kapott a gyógyszerek nagymennyiségű megvásárlására és továbbítására. Erről panaszkodik a levelében Nedvig és ezt emeli ki a kar-agači gyógyszerész bezárásának főokul, amikor a következőt mondja: „mikor kinyitottam [a gyógyszerészt] ... folyamodtam az expediciót a vasuti társaságnak megnyerni, ezen tervem is dugába dőlt, és így magam maradtam Kar-Agačban, a vasuti orvosnak megvolt a gyógyszerész, és ő maga expediált ... beláttam, hogy itt már létezni nem lehet, mert a vasuti orvos maga hasznát kereste”. De Drinápolyban is „minden orvosnak megvolt a maga gyógyszerész, természetesen nem küldött recepteket az ő gyógyszerésztárába”.³⁰ Másrészt, versengés folyt a helybeli más nemzetiségű görög és örmény gyógyszerészekkel, akik üldözték az európaiakat; majd ugyanazt tette az 1890-es években a már megerősödött bolgár gyógyszerész réteg is.

Hasonló ellentétek nyomát találjuk Szilágyi György két panaszlevelének megmaradt piszkozatában. Az egyik eset 1874 őszeből való, az oka a fent említett üres dobozok tárolása volt, ezzel kapcsán durva veszekedés alakult ki Szilágyi gyógyszerész és szomszédja - a gyógyszerész mellett közvetlenül elhelyezkedő vendéglő bérlője között, mivel ezek zavarták az utóbbit. Ahogy Szilágyi mondta, sikeresen megküzdött a Ruszcsukban már létező másik két gyógyszerész konkurenciájával is, akiket „tudományával győzött le”.³¹ De nemcsak ily módon kellett neki harcolnia a túléléseért. Az ellentétek elrendezésének korabeli módszerei, erkölcsi és szenvedélyei szempontjából figyelemre méltó a következő eset leírása: „Getzó nevezetű bolgár, a ki a vendéglőt bérbe tartotta, lakatot tett ajtomra kívülről és azt becsukni akarta;

²⁷ БИА-НБКМ. Ф. 570. а. е. 3. л. 7-10.

²⁸ В. Дунав II, 1866, 60. sz. (marc. 27.).

²⁹ НБКМ. Ф. 570. а. е. 14. л. 1.

³⁰ Űо.

³¹ НБКМ-БИА. Ф. 570. а. е. 3. л. 10.

én hinni nem akarván e minden ok nélküli erőszakos eljárást, őt szépszavakkal felszólítam, hogy mi idézi elő e jogtalanságot, de arra nem is válaszolt, behúzta ajtomat s a lakatot rajta megerősíteni akarta. Megjegyezendő itt hogy az ajtó nélkül nem képzelhető a gyógytár... De a mint az ajtót felszakítottam, oroszlán dühével rontot nekem a terebélyes Bulgár Getzó szolgálójával együtt, felkapván kezében egy kisebb ládát, beugrott a laboratóriumba és azt fejemhez dobta ... a nekem rohannó Bulgár Getzó dobását balkezemmel feltartottam ... és a jobb kézben levő ezüst preparatumot a nekem iramodott Bulgárra öntöttem, bár akaratom ellen, de csak úgy menekülhettem meg...³² A következmények: Szilágyit beperelték, elítélték és három napi börtönre, 40 piaszter pénzbeli büntetésre és 80 piaszter perköltség megtérítésére kötelezték, és a gyógyszerház háromnapi bezárása is kárt okozott, s az osztrák-magyar konzulátustól kért segítség is hiábavaló volt.

A gyógyszerész klienseivel való kapcsolata üzletének és karrierjének egyik támpillére volt. Kliensei sokszor a baráti köréhez tartoztak, együtt töltötték a szabadidejüket vagy meglátogatták a nyilvános köztereket és esetleg együtt ki voltak téve a társadalmi ellentéteknek. És ha velük valami baj esett, akkor ez kárt okozhatott az üzletének is. Egy ilyen vallási türelmetlenségen alapozó összecsapásnak voltak kitéve Szilágyi György felesége és három kicsi gyereke, akik két kliensükkel meglátogatták a városi török fürdőt, mivel más nem volt a városban. 1874 januárjában a ruszei osztrák-magyar konzulátusnál megtett panasa arról szól, hogy török nők bántalmazták, megverték és „keresztény kurváknak” szólították feleségét és az őt kísérő bolgár nőket, akik a kliensei voltak.³³

Nagy megpróbáltatást jelentett a gyógyszerészek számára az orosz-török háború, mert ők a vagyoniukat a gyógyszerházaikban fektették be: a berendezésben, a megvásárolt és tarolt gyógyszerekben, a gyógyszerház épületében. Akinek a gyógyszerházát lebombázták, azt tönkrement. Ez a sors érte Mohos Jánost. Miután az 1877. júniusi ruszcsuki bombázások idejében gyógyszerháza és háza felgyújtott, Mohos János Konstantinápolyba menekült; ott kárterítési kérvényt írt az osztrák-magyar consulatusnál, amelyből megtudjuk hogy vagyona kb. 260 000 frankra esett.³⁴ Nedvig Mihály megpróbálta kihasználni az orosz-török háború idejében kialakult konjunktúrát – a sok orosz katona otlletét, akik jó piacot jelentettek – azért 1878-ban saját házat épített a Drinápolyhoz közeli Kar-Agač helységben, ahol gyógyszerházát is elhelyezte. De mire a gyógyszerház kész lett és kinyílt, addig az oroszok elvonultak, úgyhogy muszáj volt áttelepülnie Drinápolyba. A háború zavaros éveiben Szilágyi György gyógyszerháza pedig néhányszor zárva tartott. Egyszer hosszabb időre: 1877 második felében a város ostroma idején, amikor Szilágyi György családjával és a ruszcsuki osztrák-magyar kolónia tagjaival együtt elhagyta a várost és Isztambulba menekült. Januárban, a háború vége felé – amikor visszajött megtudni vajon biztonságos-e a helyzet családja hazatérésére – azt látta, hogy a gyógyszerházi felszerelés össze van törve a „részakodtatás” következtében, de a kar mégsem bizonyult olyan nagynak, és ki tudott lábolni belőle.³⁵ A békeszerződés megkötése után egy orosz-török hadi egészségügyi bizottságot állítottak fel azzal a feladattal, hogy vizsgálja felül a létező gyógyszerházakat és jelölje ki azokat, amelyek a modern követelményeknek megfelelnek. E bizottság

³² НБКМ-БИА. Ф. 570. а.е. 3. л. 7-10.

³³ БИА-НБКМ. Ф. 570. а. е. 3. л. 5.

³⁴ Egyetértés, 1877, 174. sz. (jul. 15).

³⁵ НБКМ-БИА. Ф. 570. а.е. 43. л. 1-1.

véleménye szerint az egyetlen olyan gyógyszerár Ruszcsukban, amely minden szempontból megfelel, Szilágyi György volt.³⁶ Mivel a kialakult kedvező helyzet következtében kezdett jól keresni, helyi versenytársai szervezkedni kezdtek ellene, és gyógyszerárát újra becsukták, de az orosz hatóságoktól sikerült neki új engedélyt szereznie. Megmaradt a bizottság gyógyszerár tulajdonosának a bezárás által okozott károkat összesítő jegyzőkönyve.³⁷ Abban a következőt olvassuk: a tönkretett gyógyszerekért - 15 frank, a tönkretett mindennapi jövedelemért - 200 frank, a segédgyógyszerész lakásáért és eltartásáért - 100 frank, a gyógyszerár veszteségeiért, amíg eléri az azelőtti jövedelmét – 5 400 frank, a reputáció megsértése által okozott károkért – 10 000 frank, vagyis összesen 15 815 frank kártérítést kapott akkor a tulajdonos.

A bolgár gyógyszerészet kezdetleges szabályozása és működése az ideiglenes orosz kormányzás alatt (1879) történt meg. Akkor egy gyógyszerári szabályzatot dolgoztak ki, amely bevezette a magántulajdonra épülő koncessziós gyógyszerári rendszert. Az új szabályok követelményei lehetetlenné tették gyógyszerár nyitását az Orvosi Tanács előzetes engedélye nélkül.³⁸ Ekkor Szilágyi György gyógyszerárát átszervezte és megszerezte ezt az okmányt is. Habár a gyógyszerárak működését meghatározó szabályzatok később többször is megváltoztak, gyógyszerára túlélte a mozgalmas történelmi korszak minden kihívását, gyógyszerészeti reformját. Az 1889-es szabályzat értelmében a Polgári Egészségügyi Igazgatóság Szilágyi gyógyszerári tulajdonjogát ismét mergerősítette.³⁹ Viszont kötelezték hogy alkalmazzon két segédet, akik nemcsak „*mechanikus munkát*” végeznek, hanem a „*farmáciai művészetre*” is felkészülnek.⁴⁰ Szilágyi egyik segédje a gyógyszerárában legkisebb fia, Mihály volt, aki 1897-ben jelentkezett a Bolgár Gyógyszerészeti Társaság által megszervezett hathetes elméleti tanfolyamra⁴¹ majd az apja Bécsbe küldte farmaciát tanulni.

A szakmabeli heves versenygés egyre rafináltabbá, de ezzel együtt mocskosabbá is vált. Az ezt szemléltető másik történet 1891 nyarából való: egy Szarijanó nevű örmény származású hadi orvos receptet írt Szilágyi gyógyszerárába az elkészülendő gyógyszer összetételét és latin nevét elhibázva; ezt észrevéve Szilágyi György nem az előírt módon készítette el a receptet és kisebb adagú összetétellel készítette el a gyógyszert. Válaszul Szarijanó bepanaszolta és bizonyítékul hamis pirulákkal szolgált. A Felső Orvostanács Szilágyit tartotta hibásnak és őt büntette meg.⁴² A panaszlevélből kiderül, hogy valószínűleg személyes ok állt Szarijanó hadi orvos cselekedetei mögött, mivel Szilágyi elsőszülött fiának, Attila katonatisztnek a beosztottja volt a 17. Dorosztoli gyalogezredben. Itt a levélíró a tudását és széles tájékozottságát védi, igyekszik bebizonyítani, hogy az illető orvos nem elég jó szakértő és hogy ő maga jól ismeri „a német és osztrák-magyar receptkönyveket”, a francia gyógyszerész gyakorlatot, bőségesen magyarázza személyes nagy tapasztalatát, vagyis, ha összehasonlítjuk az utóbbi versenygéstörténetet az 1874-esével és a jegyzőkönyv tartalmával, rögtön észrevehető a reputáció jelenléte a kárt okozók között. Ez a szakmai viselkedés természetesen tűnik figyelembe véve, hogy akkortájt a bolgár gyógyszerészet fejlődése már sokkal előbbre haladt.

³⁶ Politikai Újdonságok, 1878 (jún. 5.), 277. o.

³⁷ НБКМ-БИА. Ф. 570. а.е. 40. л. 8.

³⁸ М. Чолаков: Принос към историята на аптечното дело в България. С., 1977, с. 9-11.

³⁹ НБКМ-БИА. Ф. 570. а.е. 40. л. 10.

⁴⁰ К. Николчев: Материали за историята на аптечното дело в България. С., 1929, с. 187.

⁴¹ Оп. Cit., p. 290.

⁴² НБКМ-БИА. Ф. 570. а.е. 40. л. 11-12.

A levéltári források tükrében bemutatott néhány Bulgáriába került magyar gyógyszerész karrierje alapján elmondható, hogy a XIX. sz. második felében a rájuk jellemző tipikus pályafutás a török hadseregből indult el és önállósuláson keresztül végbemenve akkor volt sikeres, ha az illető szakember megfelelő személyes tulajdonságokkal is rendelkezett - ahogy Szilágyi György esetében megtörtént – tevékeny ember volt, értette a gyógyszerészetet, tapasztalattal is rendelkezett, sohasem adta fel, megfelelőképpen próbálkozott választ adni dinamikus korának szakmai és társadalmi kihívásainak és ami a legfontosabb - tudott utódot is nevelni, aki továbbvitte a apja szakmáját, karrierjét és a gyógyszerészeti „életét” is.